

**Саматычныя фразеалагізмы беларускай і
англійскай моў з кампанентамі рука, hand, arm**

Стаття присвячена вивченню еквівалентних і безеквівалентних соматичних одиниць фразеологізмів білоруської та англійської мов з компонентами рука, hand, arm.

Ключові слова: соматизм, фразеологическая единица, безэквивалентный, полный эквивалент, частичный эквивалент, фразео-семантическая группа.

*The article is devoted to analysis of equivalent and unequivalent phraseological units with the somatic components *рука, hand, arm* in the English and Byelorussian languages.*

Key words: somatism, phraseological unit, unequivalent, total equivalent, partial equivalent, phraseosemantic group.

Пры вывучэнні фразеалогіі лобой мовы непазбежна звяртаецца ўвага на кампанентны склад фразеалагічных адзінак (далей – ФА). Саматызмы ў якасці кампанентаў ФА ўяўляюць найбольшую цікавасць, так як саматычныя фразеалагізмы складаюць трэцюю частку ад усіх фразеалагізмаў лобой мовы і менавіта праз саматычныя ФА найбольш ярка выяўляецца імкненне чалавека “надзяліць чалавечымі рысамі аб’екты знешняга свету, у тым ліку і неадупаўлёныя” [3, 158].

Саматычныя фразеалагізмы, як і ўвогуле фразеалагізмы беларускай мовы, найбольш ярка выяўляюць свае асаблівасці ў параўнанні і супастаўленні з іншымі мовамі. З улікам гэтага мэтай нашча артыкула з’яўляецца вывучэнне саматычных фразеалагізмаў беларускай мовы ў параўнанні з англійскімі на матэрыяле толькі адной групы ФА – з кампанентамі *рука, hand* ‘кісьць рукі’, *arm* ‘частка рукі ад кісці да пляча’.

У беларускай мове з кампанентам *рука* зафіксавана 190 ФА, а ў англійскай мове – 99 ФА, з іх 89 ФА з *hand* і 10 ФА з *arm*. Колькасная перавага ФА беларускай мовы тлумачыцца не толькі лінгвістычнымі, колькі пазалінгвістычнымі фактарамі: “ступенно актыўнасці, інтэнсіўнасцю выкарыстання органа чалавечага цела, а таксама звязанымі з ім бытавымі ўяўленнямі” [4, 119].

Даследаванне ФА з кампанентамі *рука, hand, arm* у абедзвюх мовах выяўляе эквівалентныя ФА, якія “маюць аднолькавыя сінфікацыйна-дэнататыўнае значэнне, суб’ектна-ацэначную, функцыянальна-стылістычную і эмацыянальна-экспрэсіўную канатацыю, структурна-граматычную арганізацыю і кампанентны склад” [2, 97]. Іх аналіз паказвае, што беларускія ФА:

1) маюць поўныя лексіка-семантычныя адпаведнікі ў англійскай мове, іншымі словамі ФА беларускай і англійскай моў супадаюць у плане зместу і плане выражэння: з *другіх рук / at second hand* – ‘праз пасрэднікаў, не ад сведкі непасрэдна’; *рука ў руку / arm in arm* – ‘узаяўшыся за рукі’, ‘дружна, аднадушна’; *рукі звязаны / have one’s hands tied* – ‘хто-н. пазбаўлены свабоды дзеянняў, магчымасці рабіць так, як хочацца’ і інш.; ФА *над рукой / at hand* супадаюць нават у

двух значэннях ‘каля сябе, так блізка, што можна лёгка дастаць, выкарыстаць’ і ‘вельмі блізка, недалёка, побач’;

2) супадаюць часткова з англійскімі ФА ў плане выражэння (асобнымі лексемамі) і поўнасцю – у семантыцы: *пад рукой / be wax in smb.'s hands* – ‘пад чыёй-н. уладай’; *падаваць руку / give smb. a helping hand* – ‘аказваць дапамогу ў цяжкую хвіліну, выручаць’; *рука ў руку / hand and glove* – ‘дружна, аднадушна’; *рука набітая / an old hand* – ‘хто-н. мае вялікі вопыт, добры навык, спрактыкаванасць у чым-н.’ і інш. Сярод эквівалентных ФА вылучаюцца суадносныя фразеалагізмы *праціць рукі* і *ask for a lady's hand* з агульным значэннем ‘сватацца’, аднак іх структура выяўляе той факт, што для беларусаў важным з’яўляецца само дзеянне, а для англічан важна падкрэсліць у каго: *лэдзі*.

Акрамя эквівалентных ФА, выдзяляецца група безэквівалентных ФА беларускай і англійскай моў, якія складаюць спецыфічны “згустак культурнай інфармацыі, які адлюстроўвае глыбіню народнага духу, багаты гістарычны вопыт народа, яго мудрасць і сацыяльнае асяроддзе” [1, 107-108]. Такія ФА не супадаюць ні па структуры, ні па семантыцы, больш за тое, яны адрозніваюцца паміж сабой у залежнасці ад характэрных асаблівасцей кожнага народа, паводле чаго іх можна падзяліць на групы:

- ФА, якія характарызуюць асаблівасці побыту, культуры, грамадскага, палітычнага і эканамічнага жыцця беларусаў і англічан, напрыклад: бел. *з рук* (кушыяць, прадаваць) ‘не ў магазіне’; *мазольць рукі* ‘многа працаваць фізічна’ і інш. і англ. *hand over fist* ‘быстра і лёгка’ (дасл. – рука пакрывае кулак); *a shot in the arm* – стымул (дасл. – укол у руку) і інш.;
- беларускія ФА, якія змяшчаюць у сваім складзе спецыфічны тэрмін, архаізм, называюць рэаліі, факты, якія не маюць аналагаў у камунікатыўным асяроддзі англамоўнага соцыуму па прычыне культурна-нацыянальных адметнасцей і з’яўляюцца вынікам самабытнасці гістарычнага развіцця народа: *куку ў руку* ‘хабар, звычайна грашовы’; *пэчкаць (брудзіць, гнюсіць) рукі* ‘звязацца з кім-н., ублытвацца ў што-н. нізкае, неспрыстойнае’; *абы з рук* ‘вельмі нядбала, недабраякасна, без ахвоты і старання’ і інш.;
- ФА, якія маюць празрыстую матывацыю: бел. *як без рук* ‘зусім бездапаможны’; *рука не задрыжыць* ‘у каго-н. хоціць рашучасці, смеласці’; *голымі рукамі* ‘не маючы пры сабе ніякай зброі’; *чужымі рукамі* ‘несамастойна, выкарыстоўваючы працу, энергію, сілы і пад.

іншых' і інш. і англ. *a baby in arms* 'хто-н. малады і зусім нявопыгны' (дасл. – дзіця на руках); *with one hand tied behind one's back* 'без усялякай працы, лёгка' (дасл. – з рукой, завязанай за спінай) і інш.

Вылучаюцца тры беларускія і дзве англійскія ФА, у кампанентным складзе якіх суіснуюць два кампаненты-саматызмы, адзін з якіх *рука, hand, arm*, а другі – *нага, leg, foot*. Бел. *рукамі і нагамі* 'рапуча і неадступна', *рукамі і нагамі* (трымацца) 'вельмі моцна, учэпіста', *чалаваць рукі і ногі* 'вельмі прасіць, маліць каго-н. аб чым-н.' і англ. *an arm and a leg* (дасл. – рука і нага) 'занадта каштоўны'; *wait on smb. hand and foot* (дасл. – абслугоўваць рукой і нагой) 'добра абслугоўваць каго-н., рабіць усё для каго-н.' Ужыванне ў адным фразеалагізме двух кампанентаў-саматызмаў матывуецца іх значэннем: інтэнсіўнасць і паўната праяўлення дзеяння, закладзіраванага ў фразеалагізмах.

Нягледзячы на існаванне безэквівалентных фразеалагізмаў, даследаванне саматычных ФА з кампанентамі *рука, hand, arm* выяўляе некалькі агульных для абедзвюх моў фразема-семантычных груп (далей – ФСГ), пад якімі разумеем "сукупнасць фразеалагізмаў, аб'яднаных вакол тоесных паняццяў, якія так ці інакш выражаюцца кожным членам групы" [6, 15]. Назавем асноўныя ФСГ паводле агульнага значэння:

- 'спосаб і манера дзеянняў і паводзін', напрыклад: бел. *абы з рук* 'вельмі надбала, недабражасна, без ахвоты і старання (працаваць, рабіць і пад.)'; *рука аб руку* 'ўзяўшыся за рукі (ісці, гуляць, трымацца і пад.)'; 'разам, аднадушна, як аднадумцы (жыць, працаваць і пад.)'; *абедзвюма рукамі* 'з вялікай ахвотай, жаданнем' і 'вельмі моцна і з вялікай запікаўленасцю (бранца, трымацца і пад.)'; *з распрасцёртымі рукамі* (прымаць, сустракаць, чакаць) 'прыветна, гасцінна, з вялікім задавальненнем' і інш. і англ. *arm in arm* 'разам, дружна, аднадушна'; *at first hand* 'непасрэдна ад сведкі, таго, хто бачыў; з самых дакладных крыніц'; *(with) cap in hand* 'прыніжава'; *hand and glove* 'дружна, пасяброўску' і інш.;

- 'дзеянне і ўчынкi', напрыклад: бел. *трымаць нервы ў руках* 'захоўваць самавалоданне, вытрымку, стрымліваць парывы сваіх пачуццяў'; *накладваць на сябе рукі* 'качаць жыццё самагубствам'; *прасіць рукі* 'сватацца' і інш. і англ. *carry one's life in one's hands* 'рызыкаваць жыццём'; *bear a hand* 'дапамагаць, прымаць удзел у рабоце'; *gain the upper hand* 'пераадолець што-н., перамагчы'; *have a hand in smth.* 'прымаць удзел у чым-небудзь' і інш.;

• ‘характарыстыка асобы або прадмета’, напрыклад: бел. *як без рук* ‘зусім бездапаможны’; *першай рукі* ‘найвышэйшай якасці, адметны (майстар, садоўнік і пад.)’; ‘самы заўзяты, з крайнім праяўленнем якіх-н. якасцей (махляр, мязотнік і пад.)’; *цяжкі на руку* ‘жорсткі, дэспатычны, круты на расправу, які моцна б’е’ і інш. і англ. *an arm and a leg* ‘занадта каштоўны’; *heavy in a hand* ‘сумны, нудны, млявы, марудлівы’; *an old hand* ‘вопытны’ і інш.;

• ‘адлегласць і месца’, напрыклад: бел. *пад рукамі* ‘вельмі блізка, недалёка, побач’; *пад рукой* ‘вельмі блізка, недалёка, побач’; *рукой падаць* ‘зусім блізка, не вельмі далёка’ і інш. і англ. *at hand* ‘вельмі блізка, недалёка, побач’;

• ‘асоба’, напрыклад: бел. *правая рука* ‘першы памочнік, найбліжэйшы пашлечнік, ‘супольнік’; *на ўсе рукі майстар* (мастак, спецыяліст, хват і пад.; дзяўчына, чалавек, моладзь і пад.) ‘выключны, здольны на вельмі многае, здатны на ўсё’; *залатыя рукі* ‘хто-н. вельмі ўмелы і здольны ў сваёй справе чалавек’ і інш. і англ. *a baby in arms* ‘хто-н. малады і зусім нявопытны’; *a firm hand* ‘строгі кіраўнік’; *a green hand* ‘чалавек без практыкі, навічок’ і інш.;

• ‘пэўны факт, рэалія’, напрыклад: бел. *сініца ў руках* ‘што-н. пэўнае, канкрэтнае, супрацьпастаўленае чаму-н. няпэўнаму, ненадзейнаму, хоць і жаданаму’; *паціранне рук* ‘вялікае задавальненне ад поспеху ў якой-н. справе’ і інш. і англ. *a bird in the hand* ‘што-н. пэўнае, канкрэтнае, супрацьпастаўленае чаму-н. няпэўнаму, ненадзейнаму, хоць і жаданаму’; *a passage of arms* ‘сварка’; *a shot in the arm* ‘стымул’; *a show of hands* ‘галасаванне ўзняццем рук, адкрытае галасаванне’ і інш.

Семантыка ФА з кампанентамі *рука, hand, arm* непасрэдна звязана з чалавечымі ўяўленнямі аб руцэ як аб асноўнай “прыладзе” працы. Гэта ўспрымаецца як несумненная ісціна, якая не патрабуе доказаў, што і падмацоўваюць ФА з агульным значэннем ‘працаваць’, напрыклад: *прыкладзі рукі* ‘заяцца чым-н., пачаць рабіць што-н.’; *put one’s hand to the plough* ‘пачаць працу, прыняцця за справу, прыступіць да чаго-н.’; *try one’s hand at smth.* ‘узяцца, прыняцця за што-н.’ і інш.

Даследчыца славянскай фразеалогіі В. А. Маслава заўважае: “Большасць фразеалагізмаў з кампанентам “рука” акружаныя негатыўным арэолам, маюць негатыўную канатацыю” [5, 153]. Аднак, даследаванне ФА беларускай і англійскай моў з кампанентамі *рука, hand, arm* не падмацоўвае гэтак палажэнне, а выяўляе толькі асобныя

ФА з адмоўнай канатацыяй, напрыклад: бел. *хадзіць па руках* ‘уступаць у лобовыя зносіны то з адным, то з другім мужчынам’; *рукі свярбляць* ‘хто-н. вельмі хоча пабіцца, уступіць у бой з кім-н.’ і інш. і англ. *bite the hand that feeds one* ‘адплаціць злом на дабро’ (дасл. – кусаць руку, якая корміць); *fall into wrong hands* ‘трапіць не да таго, да каго трэба’ (дасл. – упасці ў няправільныя рукі); *get smb. off one’s hands* ‘пазбавіцца каго-н.’ (дасл. – зняць з рук) і інш.

Такім чынам, аналіз толькі адной групы ФА з кампанентамі-саматызмамі *рука, hand, arm* у іх складзе паказвае наяўнасць поўных фразеалагічных эквівалентаў, што ілюструе факт адлюстравання пэўных рэалій, у нашым выпадку ролю рукі чалавека ў фразеалогіі любой мовы. А частковыя эквіваленты і тым больш безэквівалентныя ФА дзвюх моў выяўляюць камунікатыўныя стэрэатыпы ў масавым усведамленні прадстаўнікоў неамагенных этнічных суполак, што, несумненна, дае каштоўныя веды аб менталіцеце беларусаў і англічан.

Літаратура

1. Аляхновіч Ю.М. Фразеалагізм як аб’ект лінгвакультуралагічнага аналізу [Тэкст] / Ю. М. Аляхновіч // Веснік БДУ. Сер. 4. – 2006. – № 1. – С. 106-110.
2. Арсентьева Е.Ф. Сопоставительный анализ фразеологических единиц (на материале фразеологических единиц, семантически ориентированных на человека, в английском и русском языках) [Текст] / Е.Ф. Арсентьева. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1989. – 126 с.
3. Вэньцянь Цзан. Соматизмы во фразеологии [Текст] / Цзан Вэньцянь // Вопросы гуманитарных наук. – 2005. – № 6. – С. 158-159.
4. Глухов В. М. Типология фразеологических единиц в славянских языках (о некоторых аспектах сопоставительного анализа) [Текст] / В. М. Глухов // Проблемы фразеологии: межвузовский сборник научных трудов. – Тула: Тульский госпединститут им. Л. Н. Толстого, 1980. – С. 117 – 125.
5. Маслова В. А. Введение в лингвокультурологию, учебное пособие [Тэкст] / В. А. Маслова. – М.: Наследие, 1997. – 207 с.
6. Назаров О. Сопоставительный анализ соматических фразеологизмов русского и туркменского языков: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. филол. наук / О. Назаров; Туркменский гос. ун-т. – Ашхабад, 1973. – 29 с.